

Анна Гавриш-Мусафір
аспірант ОРІДУ НАДУ при Президентіві України

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті розглянуто поняття конкуренції та конкурентоспроможності, визначені основні фактори впливу на конкурентоспроможність туристичної галузі, розглянуті найбільш цікаві моменти звіту світового економічного форуму щодо індексу конкурентоспроможності країни у сфері подорожей і туризму, та запропоновані пріоритетні завдання, які повинні бути вирішеними в процесі побудови ефективного публічного адміністрування в сфері туризму.

Ключові слова: конкурентоспроможність, сфера туризму, індекс конкурентоспроможності країн у сфері подорожей та туризму, вплив публічної влади.

Anna Havrysh-Musfir

THE COMPETITIVENESS OF TOURISM INDUSTRY IN UKRAINE AND IMPACTS ON ITS IMPROVEMENT

Problem setting. An important feature of the market economy is competition. The market itself, its mechanism of action can not normally exist without a developed form of competition. As famous English economist F.Hayek contended – «societies that rely on competition more successfully than others achieve their goals». Proponents of a market economy are unanimous in the opinion that workable competition in a long time can be saved only by government regulation. Competition should be protected by laws only then the benefits of the market economy on its innovation capacity, efficiency and the widest possible customer satisfaction would be guaranteed.

With the development of market reforms and Ukraine's integration into the world economic space, access to the international tourism market intensified fighting between entities that offer tourist services. To ensure success in the market, a tour company like any other, must strive to improve the quality of service at reasonable prices, increase productivity, improve forms of customer service and increased profits on this basis.

Recent research and publications analysis. Analysis of publications on the subject has found that practical and theoretical aspects of competition and competitiveness as much attention was paid to foreign scientists (Porter, D. Sachs, H. Sala-i-Martin) and scientists from the CIS (G. Azoyev, SV Erokhin, J. Zhalilo, J. Bazyliuk). Among modern scholars devoted to the problem of competition work Gradova AP Yudanov AJ, Fatkhutdinov RA others.

The paper objective. The main objective of the article is the analysis of the rate of Ukraine in the Travel and Tourism Competitiveness Index published in 2013 and identification, the analysis of key factors influencing to the competitiveness of the tourism industry and offering priorities that should be addressed in the process of building in effective public administration of tourism industry.

The paper main body. The article deals with the concept of competition and competitiveness, identified key factors influencing the competitiveness of the tourism industry, considered the most interesting points of the index of The Travel & Tourism Competitiveness Report and proposed priorities that should be addressed in the process of building effective tourism management vertical.

Conclusions of the research. The analysis based on the Travel and Tourism Competitiveness Index published in 2013 shows the devastating impact management areas for business development and investment, regressing processes in the quality of educational services and the level of development of science, minor use of advanced innovation in production, insecurity of property and intellectual property rights, the outflow of skilled labor. The volume of the market, high quality human resources, lack of terrorism, natural disasters and epidemics are the only advantage over other countries that provided the structural quality changes in the governmental sphere are able to increase the competitiveness of Ukraine.

Sustainable development of domestic tourism in the context of the establishment in Ukraine a socially oriented market economy requires the formation of a new system of sectoral management. Its main features in the near future should be improvement by single organizational structure regulation of tourism in the country, balancing the associated responsibilities and powers of central executive bodies and local authorities, creating an effective mechanism of interaction with business entities in the area.

Keywords: competitiveness, tourism, of The Travel & Tourism Competitiveness Index, the impact of the public administration.

Анна Гавриш-Мусафір

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЫ В УКРАИНЕ И ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА ЕЁ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ

В статье рассмотрено понятие конкуренции и конкурентоспособности, определены основные факторы влияния на конкурентоспособность туристической отрасли, рассмотрены наиболее интересные моменты отчета мирового экономического форума по индексу конкурентоспособности страны в сфере путешествий и туризма, и предложены приоритетные задачи, которые должны быть решены в процессе построения эффективного публичного администрирования в сфере туризма.

Ключевые слова: конкурентоспособность, сфера туризма, индекс конкурентоспособности стран в сфере путешествий и туризма, влияние публичной власти.

© Гавриш-Мусафір А.О., 2015.

Конкуренція – важлива риса ринкової економіки. Справедливо стверджувати, що ринок не може нормально існувати без присутності конкуренції та її розвинутих форм. Як слушно стверджував відомий англійський економіст Ф. Хайк – «суспільства, які покладаються на конкуренцію, успішніше за інших досягають своєї мети». Прихильники ринкової економіки однак в думці, що дієздатну конкуренцію на тривалий час можна зберегти тільки шляхом регулювання з боку держави. Конкуренцію мають захищати закони, лише тоді будуть гарантовані переваги ринкової економіки щодо її інноваційних можливостей, ефективності та якнайширшого задоволення потреб споживачів.

З розвитком ринкових реформ та інтеграцією України у світовий економічний простір, виходом на міжнародний ринок туристичних послуг посилюється боротьба між суб'єктами господарювання, які пропонують туристичні послуги. Щоб забезпечити успіх на ринку, туристичне підприємство, як і будь-яке інше, повинно прагнути до підвищення якості обслуговування при помірних цінах, підвищення продуктивності праці, удосконалення форм організації обслуговування споживачів і збільшення на цій основі прибутку.

Аналіз публікацій з цієї тематики виявив, що теоретичним і практичним аспектам конкуренції і конкурентоспроможності приділялося багато уваги як іноземними вченими (М. Портер, Д. Сакс, Х. Сала-і-Мартін), так і вченими з країн СНД (Г. Азов, С. Єрохін, Я. Жаліло, Я. Базиліук). Серед сучасних науковців проблемі конкуренції присвячені праці А. П. Градова, А. Ю. Юданова, Р. А. Фатхутдінов інших. Під конкуренцією вони розуміють «суперництво, боротьбу за досягнення найкращих результатів у будь-якій сфері діяльності» [3], «боротьбу між окремими товаровиробниками за найбільш вигідні умови виробництва і збуту товарів» [4]. Загострення глобальної економічної конкуренції потребує виділення особливостей конкуренції, яка відбувається в певній країні, на певній території, між певними галузями і підприємствами. Це стосується і України, особливо у зв'язку зі вступом до міжнародних організацій.

Метою статті є аналіз індексу конкурентоспроможності України в сфері подорожей та туризму в 2013 році і визначення ключових факторів впливу на конкурентоспроможність туристичної галузі, а також розробка пріоритетних завдань, які мають бути розв'язаними в процесі побудови ефективного публічного адміністрування в сфері туризму.

В економічній теорії і практиці розрізняють конкурентоспроможність товарів і послуг, конкурентоспроможність підприємств (організацій, корпорацій), конкурентоспроможність регіонів, країн. Спільним для всіх цих визначень є визнання того, що конкуренція — це змагання, а конкурентоспроможність — це здатність змагатися за певні переваги (капітал, трудові ресурси, споживачів) та існувати на одному рівні з іншими товарами, виробниками, країнами.

Адаптуючи визначення конкуренції до сфери туризму, можливо зазначити, що кожна туристична організація як основна інституційна виробнича одиниця (суб'єкт господарювання), не займаючи монопольного становища на ринку, веде постійну боротьбу за найви-

гідніші умови доступу до туристичних та економічних ресурсів, а також збуту туристичного продукту, маніпулюючи ціною та якістю послуг з метою задоволення потреб і збільшення потенційних споживачів, підвищення частки підприємства на споживчому ринку та отримання максимально можливого прибутку.

У контексті сталості добросовісна конкуренція має велике соціальне і економічне значення для розвитку ринку туристичних послуг. По-перше, конкуренція є потужним стимулом економічного зростання, прискорення НТП і на цій основі сприяє зниженню витрат виробництва і цін, покращенню якості послуг та товарів. По-друге, спонукаючи підприємства знижувати загальні витрати, конкуренція сприяє підвищенню ефективності функціонування підприємств та приводить до ліквідації збиткових суб'єктів господарювання. По-третє, орієнтуючи суб'єкти туристичної діяльності на задоволення потреб ринку, конкуренція примушує підприємства диверсифікувати власне виробництво і створює передумови для розширення та формування найбільш повного пакету туристичного продукту.

Для розвитку конкуренції в сфері туризму в Україні ще не створені всі необхідні умови. Негативними факторами є відсутність необхідних валютних умов, недосконалість правового регулювання відносин між споживачем (клієнтом) і туристичним підприємством, невідповідність діючої системи управління туризмом інтересам туристичних підприємств, постійне відставання від вимог часу темпів економічних реформ (структурна перебудова, податкова політика, акціонування, оренда, приватизація, система санації тощо). Тому громадяни України поки що віддають перевагу зарубіжним подорожам, які не тільки перевищують їх за якісними, але й дуже часто ціновими характеристиками, що потребує вирішення питань як на державному рівні, так і на рівні підприємств. Як результат нестабільної тенденції розвитку туристичного ринку – за останні 2 роки Україна не була внесена до рейтингу індексу конкурентоспроможності країн у сфері подорожей та туризму у 2015 році через недостатню кількість інформації [7].

В наші дні існує маса міжнародних рейтингів та оцінок рівня розвитку країн світу. Глобальні дослідження, що здійснюються поважними організаціями, вивчають найбільш цікаві сфери життєдіяльності суспільства в різних країнах світу, а отримані результати використовують для порівняння соціально-економічних, політичних, культурних позицій країн світу серед низки досліджуваних.

Найбільш поширеними та повними є індекси глобалізації (KOF Index of Globalization), глобальний індекс миру (Global Peace Index, GPI), індекс легкості ведення бізнесу (Ease of doing business Index), індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom), індекс свободи преси (Press Freedom Index, PFI), індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI), індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index, HDI).

Що ж до туристичної сфери, то найактуальнішим є рейтинг – індекс конкурентоспроможності країн у сфері подорожей та туризму (The Travel & Tourism Competitiveness Index, TTCI).

У міжнародних рейтингах конкурентоспроможності країн у сфері подорожей і туризму (далі – індекс) Україну зараховують до країн, що розвиваються, але характеризуються нестабільністю в політиці та економіці, не дуже сприятливим інвестиційним кліматом і високими ризиками господарської діяльності. Індекс охоплює сукупність факторів, які дозволяють сталий розвиток сфери туризму і подорожей, яка у свою чергу, сприяє розвитку та конкурентоспроможності країни.

Оцінка конкурентоспроможності країн проходить у відповідності зі спеціальним алгоритмом - загальна оцінка формується виходячи з оцінок за 14 основними групами факторів, згрупованими у 4 базових блоки:

I. Сприятливе середовище

II. Політика у сфері подорожей і туризму та сприятливі умови її розвитку.

III. Інфраструктура.

IV. Природні та культурні ресурси.

У середині кожної з 14 позицій також аналізувалося кілька складових. Таким чином, загальна конкурентоспроможність туризму в цілому визначається виходячи з 90 чинників. Зауважимо, що у порівнянні із звітом 2011 року, кількість показників та структура формування рейтингу дещо змінилась. Показників стало на 20 позицій більше.

I. Сприятливе середовище - блок, який фіксує загальні параметри, необхідні для роботи у країні туристичної сфери зокрема, а саме: Бізнес-середовище, Безпека та охорона, Здоров'я і гігієна, Людські ресурси та ринок праці, Готовність до ІКТ.

У розділі «державна політика та регулювання» оцінювалися вплив та ефективність діяльності урядів на розвиток сфери туризму. Якість людських ресурсів оцінюється за цілим рядом параметрів – рівень здоров'я, освіта та професійна підготовка.

II. Політика у сфері подорожей і туризму та сприятливі умови її розвитку. Блок, який охоплює конкретні політики чи стратегічні аспекти, які впливають на сферу туризму та подорожей більш конкретно, а саме: «Визначення пріоритетів подорожі і туризму», «Міжнародна Відкритість», «Цінова конкурентоспроможність», «Екологічна стабільність». Цінова конкурентоспроможність є наріжним каменем переваги на світовому ринку - порівнюється вартість групи основних товарів, вартість авіаквитків, збори аеропортів, вартість бензину, загальний рівень оподаткування і порівняльна вартість готельних номерів.

III. Інфраструктура. Блок, який охоплює доступність і якість інфраструктури кожної зі сфер економіки: «Інфраструктура цивільної авіації», «Наземна та Портова інфраструктури», «Інфраструктури туристичних послуг» (сервісу). У позиції «туристична інфраструктура» оцінюються три головні показники: кількість готельних номерів, присутність у країні найбільших компаній з оренди

автомобілів і фінансова інфраструктура подорожі - наявність і доступність банкоматів.

IV. Природні та культурні ресурси. Блок розкриває принципові причини, «для чого подорожувати в ту чи іншу країну» і оцінює такі показники, як Природні ресурси та «Культурні пам'ятки», відрядження.

Для оновлення методології, за якою обраховується індекс, та щоб бути корисними для певних політичних потреб, задіяні Всесвітній економічний форум, разом із своїми партнерами протягом року для процесу аналізу. Огляд охоплює декілька семінарів та консультацій з експертами, в тому числі Global Agenda Council, користувачами індексу та іншими політичними діячами [7].

Звіт виступає основою та дієвим інструментом для впливу публічної влади та бізнесу на розвиток сфери туризму і подорожей. Порівняння та оцінка країн, аналіз їх розвитку є важливим та ефективним фактором під час прийняття інвестиційних рішень, пов'язаних із розвитком сфери туризму і подорожей.

Як уже було зазначено вище, Україна не увійшла до рейтингу 2015 року. Тому маємо можливість проаналізувати звіт за 2013 рік. Минулий звіт зводився, спираючись на 75 показники, що входили до 14 індикаторів, які були охоплені у 3 блоки. (Табл. 1)

Таблиця 1

Показники індексу конкурентоспроможності України*

Показник	2013 місце	Середній бал	2011 місце	2009 місце
Загальне місце в рейтингу	76	3,98	85	77
I. Регуляторне середовище для розвитку туризму	60	4,73	64	62
Державна політика і регулювання	114	3,90	107	104
Екологічна стійкість	92	4,30	88	79
Безпека і охорона правопорядку	77	4,65	82	86
Охорона здоров'я та санітарія	8	6,55	17	18
Пріоритетність політики туризму	84	4,24	101	87
II. Бізнес-середовище та інфраструктура	71	3,62	76	72
Інфраструктура авіатранспорту	78	2,80	93	94
Інфраструктура наземного транспорту	73	3,52	74	72
Туристична інфраструктура	50	4,63	53	55
Інфраструктура інформаційно-комунікаційних технологій	70	3,13	68	51
Цінова конкурентоспроможність	110	4,01	119	116
III. Кадрові, природні та культурні ресурси	99	3,59	118	193
Людський капітал	65	4,93	68	68
Рівень гостинності	101	4,33	117	66
Природні ресурси	102	3,03	119	112
Культурні ресурси	80	2,08	86	88

*Дані отримані зі звіту індексу за відповідні роки [5; 6].

Результати звіту за 2013 рік свідчать, що Україна у рейтингу піднялась на 9 позицій, з 85 до 76, отримавши показник 3,98 бали з 7 можливих. Серед європейських країн Україна посіла 37 місце (із 42) і опинилася вище, ніж Албанія, Вірменія, Сербія, Боснія і Герцоговина та Молдова.

З найкращих показників деталізованого рейтингу України можна виділити деякі фактори, які ми згрупували у табл.2. Рейтинг наступних показників перевищує позначку 50.

Таблиця 2

Найвищі показники рейтингу індексу України*

№ з/п	Показник	Рейтинг
1.	Витрати на започаткування бізнесу	21
2.	Ділові втрати від злочинності та насильства	41
3.	Ділові втрати від тероризму	26
4.	Кількість лікарів на 1000 осіб (щільність)	25
5.	Кількість лікарняних ліжок	4
6.	Доступна пасажиромісткість (внутрішня)	45
7.	Кількість діючих авіаліній	35
8.	Якість залізничної інфраструктури	24
9.	Наявність великих компаній з оренди автомобілів	32
10.	Банкомати, що приймають карти Visa	26
11.	Кількість стаціонарних телефонних номерів	44
12.	Кількість абонентів мобільного зв'язку	43
13.	Паритет купівельної спроможності	31
14.	Обсяг і ефект оподаткування	44
15.	Охоплення середньою освітою	48
16.	Процесуальні норми працевлаштування та звільнення	44
17.	Ділові втрати від ВІЛ/СНІД	42
18.	Кількість природних об'єктів Всесвітньої Спадщини	45
19.	Морські райони, що охороняються	28
20.	Креативні галузі експорту	46

*Дані отримані зі звіту індексу за 2013 р. [6].

Із наведених даних можна зробити певні висновки. Найкращий рейтинг показують фактори, на які впливати уряд чи інші структури практично не можуть. Тобто це історично, географічно встановлені показники (18, 19), або ті, які зазвичай створюються на довгостроковий період (6, 8, 11, 16). Також у списку «найкращих» бачимо деякі показники, значення котрих могло бути отримано із державних статистичних даних, що також не завжди є об'єктивними та досить опосередкованими (1, 5, 6, 14).

У рейтингу також присутні дуже важкі моменти, про які можна стверджувати, розглядаючи показники із найнижчим рейтингом (Табл. 3). Ми розглянули також 20 показників, рейтинг яких є нижчим за позначку 100.

До списку «найгірших» показників увійшли переважно ті, які відносяться до таких підблоків: «Державна політика і регулювання», «Екологічна стійкість», «Безпека і охорона правопорядку», «Пріоритетність

Таблиця 3

Найнижчі показники рейтингу індексу України*

№ з/п	Показник	Рейтинг
1.	Поширеність іноземної власності	123
2.	Права власності	131
3.	Діловий вплив правил на Прямі іноземні інвестиції (ПІІ)	128
4.	Потреби у візі (к-ть країн)	101
5.	Двостороння відкритість Угод повітряного обслуговування	114
6.	Прозорість уряду	119
7.	Суворість екологічної регуляторної політики	111
8.	Примусовість забезпечення виконання екологічної регуляторної політики	114
9.	Сталість розвитку у сфері туризму та подорожей	128
10.	Надійність поліцейської служби	119
11.	Пріоритетність галузі туризму та подорожей на державному рівні	126
12.	Ефективність маркетингу та брендінгу (індивідуалізації) для приваблення туристів	109
13.	Міжнародна авіатранспортна мережа	101
14.	Якість доріг	135
15.	Податки з авіаквитків та аеропортові збори	107
16.	Рівень цін на паливо	135
17.	Показник готельних цін	110
18.	Ставлення населення до іноземних відвідувачів	127
19.	Протяжність представлених ділових подорожей	108
20.	Наземні екосистеми, що охороняються	115

*Дані отримані зі звіту індексу за 2013 р. [6].

політики туризму», «Транспортна інфраструктура (наземна і повітряна)», «Цінова конкурентоспроможність», «Рівень гостинності», «Природні ресурси».

Найважчим і найскладнішим із показників, на наш погляд, є Державна політика і регулювання. Адже цей фактор безпосередньо залежить від публічного управління – від центру і до місцевого самоврядування. Кожен наступний показник може бути врегульованим у першу чергу шляхом покращення та підвищення ефективності державної політики. Сумним показником також є пріоритетність розвитку політики у сфері подорожей та туризму. Адже і географічне положення країни, і природний та ресурсний потенціал повною мірою дозволяють розвивати означену сферу. Прикро бачити Україну у настільки віддаленій позиції від інших країн, що географічно знаходяться біля того ж Чорного моря. Здається, що найбільш суб'єктивним в оцінці країни є рівень гостинності, де оцінюється бажання і спроможність населення відкрито і доброзичливо спілкуватися з гостями країни.

Найгірші показники належать впливу бюрократії, корупції та податкової політики на розвиток бізнесу та залучення інвестицій, довіри до політиків, роботи правоохоронних органів та незалежності судів, якості доріг, стійкості банків, захисту матеріальних та інте-

лектуальних прав власності. Найкращий стан справ в нашій країні з охопленням населення освітою, якості викладання природничих та математичних наук, рівнем розвитку залізниці та обсягах ринку. З часом якість освітніх послуг та рівень вітчизняної науки помітно падає, дана тенденція зумовлена відсутністю впровадження наукоємних технологій у виробництво та фінансування науки на належному рівні.

Той факт, що організатори Всесвітнього економічного форуму в Давосі регулярно, починаючи з 2007 року, публікують Індекс конкурентоспроможності країн в туризмі, переконливо свідчить про важливість туризму для світової економіки в цілому. Індекс готується у тісній співпраці з такими організаціями, як Всесвітня туристична організація (орган ООН) та Всесвітня рада з туризму та подорожей (міжнародний орган професійного сектора).

Отже, можна лише зробити припущення, що країни-конкуренти розвивалися й працювали набагато динамічніше – і тому мають набагато кращі результати. На відміну від країн, які серйозно ставляться до своєї туристичної галузі, в Україну за весь час публікації рейтингу його результати ніколи системно не обговорювалися профільним органом влади, відповідальним за туризм. Сьогодні усі ланки державного управління – від Президента до територіальних громад – мають вирішити, чи серйозно розпочати займатися комплексним розвитком туристичної галузі, чи просто продовжувати згадувати про туризм час від часу, безсило спостерігаючи за тим, як країни-конкуренти захоплюють не тільки міжнародні потоки, але й найбільш пласпроспроможну частину внутрішнього ринку.

Розробки будь-яких нових державних програм у сфері туризму повинні починатися з аналізу причин серйозного погіршення міжнародної конкурентоспроможності української туристичної галузі. І починати такий аналіз можна й потрібно з рівня провідних туристичних центрів країни. Нашій країні необхідна твереза оцінка ситуації, щоб правильно відпрацювати і стратегічні напрямки дії, і тактичні кроки.

Проведений аналіз на основі індексів глобальної конкурентоспроможності свідчить про згубний вплив управлінської сфери на розвиток бізнесу та залучення інвестицій, регресуючі процеси у якості надання освітніх послуг та рівня розвитку науки, незначне використання передових інноваційних розробок у виробництві, незахищеність майнових та інтелектуальних прав власності, відтік висококваліфікованих кадрів. Обсяги ринку, висока якість людського потенціалу, відсутність стихійних лих та епідемій є, фактично, єдиними перевагами над іншими країнами, що за умови структурних якісних змін в управлінській сфері здатні підвищити конкурентоздатність України.

Забезпечення сталого розвитку сфери туризму в умовах становлення в Україні соціальноорієнтованої ринкової економіки вимагає формування принципово нової системи галузевого управління. Її основними ознаками у найближчій перспективі мають стати удосконалення єдиної організаційної структури регулювання туристичної діяльності в країні, збалансування пов'язаних з цим повноважень та відповідальності органів центральної виконавчої влади і місцевого самоврядування, створення ефективного механізму їх взаємодії з господарюючими в галузі суб'єктами.

Процес побудови в сфері туризму ефективного публічного управління повинен бути спрямований на вирішення наступних пріоритетних завдань.

1. Формування єдиної структури регулювання діяльності об'єктів сфери туризму на усіх рівнях публічного управління.

2. Збільшення загального обсягу повноважень органів публічного управління в галузі туризму. В першу чергу, у напрямку зростання їх реальних фінансових можливостей у реалізації галузевих програм і проєктів, а також прав застосування жорстких адміністративних та економічних санкцій стосовно суб'єктів господарювання, що систематично порушують ліцензійні умови провадження туристичної діяльності в Україні.

3. Підвищення самостійності регіональних туристичних управлінь у розв'язанні питань місцевого значення.

7. Створення сучасної нормативно-правової бази регулювання діяльності підприємств туризму.

8. Сприяння розробці та впровадженню прогресивних інформаційних технологій на національному ринку послуг гостинності.

9. Забезпечення сприятливих умов для використання суб'єктами туристичної діяльності державних фінансових, матеріально-технічних та інформаційних ресурсів, науково-технічних розробок і технологій. Стимулювання розвитку матеріально-технічної бази, реконструкції і нового будівництва туристичних об'єктів шляхом залучення позабюджетних коштів, вітчизняних та іноземних інвестицій.

10. Розробка дієвого економічного механізму сталого розвитку сфери туризму (у т.ч. активізація механізмів страхування, удосконалення державної податкової політики, методики ціноутворення, планування та прогнозування господарсько-фінансової діяльності).

Література.

1. Говорова Н. Конкурентоспособность - основной фактор развития современной экономики / Н. Говорова // Проблемы теории и практики управления. – 2006. – № 4. – С. 25–37.
2. Купринюк С. М. Оцінка конкурентоспроможності економіки: Україна у міжнародних рейтингах / С. М. Купринюк // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 1. – С. 102–110. – С. 104.
3. Экономическая стратегия фирмы: Учебное пособие / Под ред. засл. деят. науки РФ, докт. экон. наук, проф. А. П. Градова. – 2-е изд. испр. и доп. - СПб.: Специальная литература, 1999, - 589 с.
4. Юданов А.Ю. Конкуренция. Теория и практика: Учебно-практ. пособие.- М: Акамес, 1996. - 207 с.
5. TravelTourismCompetitiveness_Report_2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TT_Competitiveness_Report_2011.pdf
6. TravelTourismCompetitiveness_Report_2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TT_Competitiveness_Report_2013.pdf
7. TravelTourismCompetitiveness_Report_2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TT_Competitiveness_Report_2015.pdf